

OSZTRÁK–MAGYAR KAPCSOLATOK A 20. **SZÁZADBAN**

TÓTH IMRE | Az osztrák-magyar területviták
a német diplomáciai iratokban,
1920–1921

Az első világháborút követően Ausztria és Magyarország a nyugat-magyarországi, aztán a soproni kérdés miatt átmenetileg ellenfelévé vált egymásnak. 1918 után az életképtelenségét hangoztató Ausztria a Németországgal történő egyesülésben keresett kiutat válságából. Az egység megteremtését azonban az antant – elsősorban Franciaország – élesen ellenezte, és a versailles-i, majd a Saint-Germain-i békeszerződés meg is tiltotta. A csatlakozási vágy elfojtása viszont olyan politikai fegyverré vált az osztrák politikusok kezében, melyet területi aspirációik valóra váltása érdekében forgathattak. Ennek nyomán a győztesekben is megérlelődött a gondolat, hogy Ausztriát zömében németek által lakott nyugat-magyarországi területek átadásával lehet kárpótolni az Anschluss elmaradása miatt. A térség Ausztriának való odaítélésével egyúttal meg lehetett akadályozni a – főleg – cseh(szlovák) politikusok által propagált szláv korridor-elképzelések megvalósulását is. Az elcsatolt magyarországi területekből létrejött tartomány (Burgenland) azonban kénytelen volt lemondani természetesnek tartott fővárosáról, Sopronról és közvetlen környékéről. A városban és a körülötte fekvő nyolc községben 1921. december 14–16. között a lakosság döntött állami hovatartozásáról. A Burgenland körüli viták tehát messze túlmutattak a két szomszédos állam viszonyán. Németország és az öszsnémetség ügye, valamint a nagynémet gondolat, párhuzamos kísérőjelenségei voltak a Burgenland kontra Nyugat-Magyarország vitának.

Nyilvánvaló, hogy ezeknek a – Németországot is közelről érintő – kérdéseknek a részleteit árgus szemekkel figyelték a német állam Magyarországra és Ausztriába küldött követei. Az Anschluss, a korridor és a nyugat-magyarországi kérdés kapcsolatáról árulkodó információk, legyenek azok valóság vagy hamisak, tájékoztatlanságból eredő mendemondák, vagy tudatosan újtjukra eresztett híresztelések, befolyásolták Német-ország nemzetközi megítélését, háború utáni pozícióját. Ezért is követte élénk érdeklődéssel a német diplomácia az osztrák–magyar konverzációk alakulását, ahol az Anschluss-kérdés éppen úgy rendszeresen szóba került, mint a másik, Németországot

közvetlenül érintő probléma: a térségben élő német kisebbség sorsa. Az Auswärtiges Amt (a német Külügyminisztérium) bécsi és budapesti kiküldöttjei természetesen folyamatosan figyelték a németiséggel, illetve a magyarországi németek vezetésével összefüggő híreket, melyek 1918–1921 között az osztrák-magyar határ ügyeivel kapcsolatban is visszatérően felröppentek. Az első világháború lezárását követően – noha az ügynek közvetlen következményei az 1920-as évek elején nem mutatkoztak – a magyarországi és német (bajor) radikális körök között egyre meghittebbé váló – egyszersmind a nyugat-magyarországi-burgenlandi kérdést is érintő – kapcsolata színezte a Weimari Köztársaság térséghez fűződő viszonyát. A német követek jelentései ezek mellett a nyugat-magyarországi kérdés általános alakulása felől nézve is fontos információforrásul szolgálnak számunkra. A következőkben mindezekre igyekszünk példákat hozni az osztrák-magyar határrendezésről alkotott történeti kép árnyaltabb bemutatására.

Anschluss, korridor és németiség. Nyugat-Magyarország a nemzetközi diplomácia érdekhálójában

A nyugat-magyarországi területek kérdése hosszú ideig egyáltalán nem szerepelt a békekonferencia témái között. Az 1919 májusában Párizsba érkezett Karl Renner kancellár azonban elő kívánta terjeszteni a bécsi kormány nyugat-magyarországi javaslatait. Az osztrák békedelegáció követeléseivel a kézenfekvő etnikai indokok mellett, a magyarországi Tanácsköztársaság léte, és az onnan terjedő „bolsevik mételty” is érveket szolgáltatott, jóllehet a döntésben ez utóbbi nem játszott meghatározó szerepet. Több évszázados nagyhatalmi helyzet után Ausztriának meg kellett barátkozni a kisállamiság gondolatával. A gazdaságot nem csupán az induló időszak válsága és a háború következményei, hanem strukturális gyengeség is sújtotta. Az általános krízisből kivezető utat sokan az osztrák–német egyesülésben, azaz az Anschlussban látták. Ennek hívei azzal érveltek, hogy a magára maradt kis állam önmagában nem tud sem gazdasági és társadalmi bajaival megküzdeni, sem pedig az egyre nyomasztóbbá váló francia és szláv külső nyomás ellen védekezni. A győztes államok azonban, a franciákkal az élen mereven elleneztek az egyesülést, mivel ez területileg jelentősen megnövelte volna Németországot, amely így szinte a háború nyertesévé vált volna. Hiába hozott tehát az osztrák nemzetgyűlés szeptember 6-án tiltakozó határozatot a nemzeti önrendelkezés jogának csorbítása miatt, az első világháborút lezáró Saint-Germain-i békeszerződés 88. §-a szerint Ausztriának le kellett mondani minden olyan lépésről, mely állami függetlenségének feladásához vezetne. A kötelezettségvállalás elsősorban az osztrák–német egyesülés ellen irányult. Georges Clemenceau-nak az angolok és amerikaiak ellenkezése ellenére sikerült

keresztülvinnie akaratát, és inkább a francia-német határ kérdésében engedve, elfogadtatta szövetségeseivel az Anschluss tilalmát.¹

A „*Lebensunfähigkeit*” (életképtelenség) gondolata és az ehhez kapcsolódó mozgalom azonban elég ütöképes fegyvernek bizonyult a köztársaság vezetőinek kezében, hogy a békerendezés során kedvezőbb eredményeket tudjanak elérni. Az Anschluss-tilalom egyúttal újabb fejtörést okozott a győzteseknek: hogyan lehet a válságban vergődő Ausztria életfeltételeit javítani, és az országra köszöntő (társadalmi bajokat, talán még bolsevik jellegű átalakulást is magával hozó) destabilizációt megállítani? E célra ragyogóan megfelelt az a nyugat-magyarországi térség, melynek átadása – annak német lakossága miatt – összeillett a sűrűn hangoztatott, ám csak ritkán alkalmazott etnikai elvekkel is. A terület átadásának javaslata annál is inkább használható ötletnek bizonyult, mivel általa mód nyílt az elsősorban cseh politikusok által követelt ún. korridor-tervek megghiúsítására. A déli és északi szláv területeket összekötő folyosó gondolata feltehetően már 19. század közepén felmerült értelmiségiek között és egyetemi hallgatók körében. Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása alatt ezek az álmódosítások azonban természetesen nem számíthattak sikerre. Az első világháborút közvetlenül megelőzően, 1914. június 7-én, Karel Kramář – a későbbi Csehszlovákia első miniszterelnöke – terjesztett elő egy csaknem negyven oldalas memorandumot az orosz követnek. Ebben olyan nagyszláv állam eszméjét vázolta, mely a cári korona égisze alatt egyesítette volna Európa északi és déli szláv területeit. Az államcsoport kapcsolatát nyugaton a „*Korridor*” lett volna hivatott biztosítani, mellyel egyben Ausztria és Magyarország különválasztását is el lehetett érni. A korridor ötletét az emigrációba vonult Tomáš G. Masaryk is ecsetelte Robert William Seton-Watsonnak, a Közép-Kelet Európával foglalkozó befolyásos angol történésznek. Az elképzelés lényegét később kifejtette az angol kormány számára készített, 1915. május 3-i memorandumában is. Az elgondolás Eduard Beneš „*Détruisez l’Autriche-Hongrie!*” (Pusztítsátok el Ausztria-Magyarországot) című politikai pamfletjében is megjelent, 1916-ban. A Pozsony és Zágráb közötti korridor terve jelentős magyarországi területek, Pozsony, Moson, Sopron, Vas és Zala megyék egy részének elvétele árán volt csak megvalósítható. Az így kialakított területsáv északi része a csehszlovák, a déli a szerb-horvát államhoz került volna. Amikor a háború után a kérdés a csehszlovák delegáció jóvoltából újból előkerült, nem volt olyan nagyhatalom, amely – az így létrejövő európai szláv túlsúly miatt – támogatta volna. Burgenland létrehozásával elejét lehetett venni a cseh szándékoknak, egyúttal meg lehetett hozni a válságban vergődő – és a győzteseket erre folyton emlékeztető – Ausztria életkedvét az önálló állami léthez. Mindennek tehát döntő szerepe volt abban, hogy a Legfelsőbb Tanács 1919. május 27–31. között elfogadta a nyugat-magyarországi térség Ausztriához csatolásának gondolatát.

¹ Ormos Mária – Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945. Budapest, 1998. 254.

A korridor kérdése élénk érdeklődést váltott ki a térségben dolgozó német megfigyelők részéről. 1920 májusában Rosenberg követ továbbított Bécsből egy olyan összefoglalót, amely a korridor veszélyére hívta fel a berlini külügyminisztérium figyelmét. A Kundt nevű örnagy által készített jelentés szerint mivel a trianoni szerződés aláírása elhúzódott, előadódhatott egy olyan lehetőség, hogy a csehek északról, a délszlávok pedig déli irányból bemasíroznak Nyugat-Magyarország területére és megvalósítják korridor-terveiket. Rosenberg informátora úgy vélte, hogy egy esetleges cseh katonai akció az egész dél-kelet európai térséget lángba boríthatná. A feljegyzés az antant megbízottainak tartott csehek erőszakos beavatkozásának esélyét, illetve az ehhez szükséges francia jóváhagyást bizonytalan kimenetelűnek, de lehetségesnek tartotta.² (Későbbi jelentésében a cseh akcióval kapcsolatosan már jóval óvatosabban fogalmazott, azokra az újabb értesüléseire hivatkozva, hogy Prágában nem tekintik akutnak Nyugat-Magyarország kérdését, és az ottani vezetést sokkal jobban foglalkoztatják a Teschen státuszával kapcsolatos problémák. Ugyanez a visszafogottság jellemezte Jugoszláviát is az üggyel kapcsolatban.)³ Utólag tudjuk, hogy a „valódi” antant államoknak – mint említettük – semmilyen érdekük nem fűződött egy nagyszláv állam alapjait jelentő terv életre segítéséhez. Igaz volt viszont az összefoglalónak az a megállapítása, hogy Ausztria – gyenge katonai adottságai miatt – csak úgy juthat a terület birtokába, ha azt Magyarország átadja neki.⁴ Ezen a helyzeten a békeszerződés aláírása sem változtatott lényegesen. A térséget és a magyar politika alakulását illetően jól értesült Kundt május végén írt újabb helyzetjelentésében – helyesen – azt fejtegette, hogy Magyarország a legkisebb ellenállás irányába, vagyis az Ausztriához csatolt területek érdekében fog kifejteni revíziós aktivitást, amiben ráadásul osztrák föderalista körök és az antant támogatására is számíthat. Utóbbi – noha nem szeretne precedenst teremteni azzal, hogy hozzájárul a békék megváltoztatásához – komoly kényszerhelyzetben találta magát a két ország elé dobott Eris almája miatt, ezért hajlana a Magyarországnak tett gesztusra. Kundt véleményével okunk van vitába szállni, hisz a térség sorsa nem tartozott a békeszerződés legfontosabb problémái közé, ráadásul a nyugat-magyarországi területi osztozkodás nem a háború mellék-győztesei és egyik vesztese, hanem két vesztes állama között folyt, ami a kérdés jelentőségét és precedens-jellegét számottevően csökkentette. A térségre vonatkozó békemegállapodás módosítása mégsem volt alaptalan híresztelés, akkor sem, ha az antant enge-dékenysége mögött egészen más motívumok álltak. Anélkül, hogy a németeket tájékoztató Kundt információit túlértékelnénk, érdemes utalnunk arra a közlésére is, mely szerint a területet a békeszerződés aláírása után továbbra is magyar közigazgatás

² Deutsches Bundesarchiv (=DBA), Berlin, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (=PA AA) Politische Abteilung II. Ungarn. Allgemeine Auswärtige Politik. Band (Bd.) 1 1920. 04 – 1928. 12. R74141 Kundt örnagy feljegyzése Rosenberg bécsi német követ számára, Bécs, 1920. május 14.

³Uo. Die Westungarische Frage. Kundt összefoglalója, 1920. május 27.

⁴Uo. Kundt feljegyzése Rosenberg bécsi német követ számára, Bécs, 1920. május 14.

alatt hagynák, amíg népszavazással nem döntenek annak végleges sorsáról. Ebben az esetben Magyarország gondoskodna Ausztria gabonával és élőállattal való ellátásáról. Kundtnak ez a megjegyzése arra utal, hogy az esetleges népszavazási procedúra csupán formális aktus lenne, ami máskülönben – és ennek bizonyítására a dolgozat későbbi részében magunk is kísérletet teszünk – meg is felelt a Sopronnal kapcsolatban később megírt forgatókönyvnek.⁵

Mivel Bécs nem rendelkezett számottevő katonai erővel, a terület birtokbavételére várnia kellett a békeszerződések aláírásáig, illetve ratifikálásáig. Addig az átadásra kijelölt területek magyar közigazgatás alatt maradtak. A ratifikációs eljárás egészen 1921 nyaráig húzódott. Ekkorra esedékessé vált a nyugat-magyarországi területek tényleges átadása Ausztriának, ám a döntéshozó nyugati hatalmak – főleg a franciák – ezt már nem siettették olyan nagyon. A szomszédunknál fellángoló, sőt egyre virulensebbé váló Anschluss-vágy miatt ugyanis Franciaország hajlott arra, hogy Ausztriát megrendszabályozza. A francia külügyminisztérium Szajna parti épületében el tudtak képzelni olyan gesztust Magyarország irányában, mely alkalmas volt arra, hogy idehaza növeljék a franciák iránti szimpátiát, egyszersmind az osztrákok orrára koppintsanak vele. Olyan lépést kellett tenni, amely mindkét célnak megfelelt, s mindeközben nem keltett nagy felháborodást Párizs közép- és dél-kelet európai szövetségeseinek körében.

Hosszú szünet után 1921. május 25–27. között Bécsben újra kezdődtek a tárgyalások Nyugat-Magyarország ügyében Magyarország és Ausztria között. A magyar delegációt Gratz és Csáky vezette. Német megfigyelők szerint ezúttal engedékenyebb hangnemben zajlottak a megbeszélések. Ennek egyik oka az újból felsejülő korridor-gondolat lehetett. Kedvezőtlen hírek érkeztek ugyanis Párizsból arról, hogy a csehek és a jugoszlávok nagy energiákat mozgósítanak annak érdekében, hogy utóbbihoz megnyerjék a franciák támogatását. Már utaltunk rá, és még látni is fogjuk, hogy a korridorral kapcsolatos majd minden próbálkozás, az általa létrejövő durva szláv erőkoncentráció miatt a legjobb esetben is süket fülekre, más esetben határozott elutasításra talált Nyugat-Európában. Ebben az esetben azonban – ha hinni lehet a német forrásoknak – Prága és Belgrád a lehető leghatásosabb eszközt vette elő diplomáciai arzenálja tárházából. Ezt a fegyvert a francia germanofóbia adta a cseh-szlovák és délszláv külpolitika kezébe. Ez arról próbálta meggyőzni a Quai d'Orsay politikusait, hogy a korridor létrehozása az egyedüli üdvös megoldás a térség problémáira, egyúttal Párizs érdekeinek is ez a legmegfelelőbb. Amennyiben ugyanis a nyugat-magyarországi térséget Ausztriához csatolnák, azzal voltaképpen a démonizált Németország területét növelnék meg, hiszen a két ország egyesülése csupán idő kérdése. Amennyiben a franciák el akarták kerülni, hogy Burgenland egy újjáteremtett német birodalom részévé váljon, jónak tűnt volna azt magyar kézen hagyni. A szláv indítvány e választás esetére is készen állt a megfelelő érveléssel, igaz, ez kissé ingatag talajon

⁵ Uo. Die Westungarische Frage. Kundt összefoglalója, 1920. május 27.

nyugodott. Burgenland visszaadásával – vélelmük szerint – Bécs és Budapest közötti viszályt és ellenségeskedést szüntetnék meg. Ez a későbbiekben az egykori osztrák-magyar állam, pontosabban a dunai monarchia helyreállítása szempontjából nem lenne elhanyagolható. Nem árt leszögezni, hogy a Párizs környéki békekonstrukció tartalmazta ugyan a Habsburg restauráció tilalmát, de semmi nyomát nem lelni annak, hogy Ausztriát és Magyarországot egymás ellen szándékozták volna hangolni.

Fürstenberg amúgy német szempontból sem látta üdvözlendőnek a szláv korridor létrejöttét, mivel az elszigetelné Kelet-Európát a Nyugattól, ami a keleti német kapcsolatok jövője felől nézve egyértelműen károkkal járna.⁶ Okkal feltételezhetjük, hogy a követ szavai nem csupán saját nézetét tükrözték, hanem megfeleltek a berlini külpolitika álláspontjának.

Visszatérve a májusi tárgyalásokra: azok nem vezettek eredményre, noha – német megfigyelők szerint – a magyar kormány ezúttal nagyobb előzékenységet mutatott a kérdésben azzal, hogy a konzultáció alapjául a trianoni szerződést fogadták el. A lokális kiigazításokon azonban messze túlmutató határváltoztatásokat terjesztettek elő. Közben azt hangoztatták, hogy a módosítások figyelembe veszik az elcsatolandó területek gazdasági szükségleteit. Érveik szerint Nyugat-Magyarország egyes területei gazdaságilag jelentéktelenek, átcsatolásuk ezen térségek és Ausztria számára is csak nehézségeket okozna. Minden érdekeltnek – beleértve a nagyhatalmakat is – az az érdeke, hogy gazdaságilag produktív területek kerüljenek át a szomszédos államhoz. Az új magyar javaslat elfogadása esetén Budapest messzemenő gazdasági engedményeket is kilátásba helyezett Ausztria számára. Mindezek mellett előhozakodtak a Bleyer-féle autonómia-tervezettel,⁷ ígéretet téve arra, hogy úgy a maradék nyugat-magyarországi német lakosság, mint a többi Magyarországon élő – közel félmillióra taksált – németajkú állampolgár szabad nyelvi és kulturális fejlődését biztosítani fogják.

Mielőtt a magyar javaslat osztrák fogadtatásának kérdését tisztáznánk, érdemesnek tartjuk néhány szóval kitérni arra, hogy a német kisebbség jövőjének helyzete hogyan is befolyásolta a német külpolitika Burgenland-politikáját. Ehhez tudnunk kell, hogy Bleyer eredendően ellenezte a térség átcsatolását amiatt, hogy azzal a magyarországi németiséget érzékeny számbeli veszteség érné. Így nehezebbé válna a népcsoport speciális érdekeinek érvényesítése, s ezáltal a hazai németiség jobban kitenne magát az asszimilációnak. A békeszerződés ratifikációja után kijelentette, hogy a nyugati határok sorsa még korántsem tekinthető lezártnak. Azt bizonygatta, hogy a térség lakosságának körében páni félelem alakult ki a határváltozások miatt. Az itt élők attól tartottak, hogy Bécs lakossága

⁶ DBA PA AA Pol. 6. Abteilung II. b. Akten betreffend Westungarische Frage. 1921. Juni – 1921. Oktober. Bd.2. R73413. K27407. Franz Egon Fürstenberg-Stammheim budapesti német követ jelentése Budapest, 1921. május 27.

⁷ A minisztertanács 1919. szeptember 20-án fogadta el Bleyer Jakab nemzetiségügyi miniszter előterjesztését a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról hozott rendelet végrehajtásának biztosításáról.

sáska módjára veti rá magát a vidék élelmiszertartalékaira, és éhínséget hoz Burgenland lakosságára. A nyugtalanságot növeli az is, hogy más osztrák tartományok, amelyek szélesebb autonómiával rendelkeznek, jobban képesek elreztelni magukat a fővárostól, csak annyi élelmiszerről mondván le, amely nem fenyegeti saját ellátásukat – érvelt a kisebbségi ügyek minisztere.⁸ Hitelesebb képet kapunk Bleyer fellépéséről, ha tudjuk, hogy agitációját német nemzeti körök és hazai nemzetiségi politikusok is erős ellenérzésekkel figyelték. Az 1923 után vitathatatlanul a hazai némettség egyik vezető egyéniségévé lett politikust 1920–1921-ben a magyar kormányzat „trójai falóként” használta szándékainak hitelesítésére Nyugat-Magyarországon. Legfőbb feladata akkoriban a magyar propaganda terjesztése volt.⁹ Mint ahogy német diplomaták is igen nyakatekertnek tartották a Bleyer által propagált gondolatmenetet. Praznovszky Iván magyar diplomata 1921 novemberében Bécsben az osztrák kancellár előtt ugyanezt a logikai sort fejtegette, megtoldva azzal, hogy a magyarországi némettség számának, s ezáltal befolyásának csökkenése miatt Németország is ellenzi Burgenland létrehozását és a magyar kormányt bízta a terület megtartására. Schober természetesen azonnal a Wilhelmstrasse bécsi képviselőjéhez fordult, hogy megtudakolja Berlin álláspontját. Rosenberg megmaradva a szokásos diplomáciai óvatosságánál, lényegében légből kapottnak nevezte Praznovszky állításait. A német fővárosba küldött aznapi jelentését mindenestre „magyar intrikák Németország ellen” hivatkozással adta postára.¹⁰

Újból visszakanyarodva a bécsi eszmecsere témájához, azt kell látnunk, hogy a magyar javaslatokat rezzenéstelenül fogadták az osztrák fővárosban. A keresztényszociális párt jobbszárnya szívesen vette volna ugyan a megegyezést, de – ahogy azt egy hajdani ballhausplatz-i diplomata bizalmasan közölte – Ausztriában senki nem vállalná, hogy engedjen az egyetlen olyan kérdésben, ahol a békeszerződés Bécs javára döntöttek. Michael Hainisch köztársasági elnök szerint a kancellárnak abban a pillanatban távoznia kell, ahogy bármilyen engedménybe beleegyezne. A nagyhatalmak feladata lesz tehát vállalni a döntés ódiúmát, ebben az esetben azonban fennáll a veszély, hogy a korridor tervek ismét előkerülnek. Erre annál is nagyobb volt az esély, mivel a német-osztrák egyesülés hívei ismét élénk propagandát fejtettek ki egyes osztrák tartományokban. A bécsi vezetés mindenestre tisztában van vele, hogy, ha Párizsban döntenek a tényleges területátadásról, abban az esetben Ausztriának garanciát kell vállalnia arra, hogy távol tartja magát az Anchlussától.¹¹

⁸ Soproni Múzeum, Helytörténeti Adattár (HA) 2415. Das Schicksal Westungarns und die Ratifikation des Friedensvertrages. Eine Erklärung des Ministers Dr. Jakob Bleyer. röplap, é.n. Bleyer érvrendszerre egyébként több ponton – így az autonómia kérdésével kapcsolatban is – vitatható.

⁹ *Spannenberger, Norbert*: Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler. München, 2002, (Schriften der Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa.) 14–48.

¹⁰ DBA PA AA Pol. Abteilung II. Österreich. Die Westungarische Frage 1921.05.27.–1921.10. 24. Bd.2. R73414. K274334-25. Frederic von Rosenberg bécsi német követ jelentése.

¹¹ Uo. 274082-85 Rosenberg jelentése, Bécs, 1921. május 29.

A magyar kormánynak persze kapóra jött volna egy újabb ausztriai Anschluss-mozgalom, és amikor ez, Tirolban és Salzburg környékén valóban megélné, jó taktikai érzéssel megpróbálta azt kihasználni. Moson megye egyik németek által lakott településén demonstrációt tartottak a német-osztrák egyesülés támogatására, melyről a magyarországi sajtó terjedelmes beszámolót közölt. Fürstenberg követ úgy értesült, hogy a megmozdulás Budapest ösztönzésére kezdődött, hogy általa a terület Ausztriához csatolásának veszélyeit francia körökben felnagyítsák.¹² Arról szintén tudomást szerzett, hogy ezzel egy időben Praznovszky párizsi magyar követ a francia szenátus tagjait győzködte a nyugat-magyarországi kérdés és Németország területi növekedésének összefüggéseiről.¹³ A követ a magyar külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, Khuen-Héderváry Sándor előtt világossá tette, hogy tudomása van róla, kik szövik a Moson megyei mozgalom szálait. Azt azonban nem sikerült kiderítenie, hogy a magyar kormány próbálkozásai Németország ellen irányulnak-e, avagy csupán taktikai megfontolások állnak a háttérben, és Nyugat-Magyarország német bekebelezésének lehetséges forgatókönyvével a kérdés revízióját akarják elérni.¹⁴ A magunk részéről hajlunk ez utóbbit elfogadni. Ezek szerint az Anschlussal járó francia vakrémület egyaránt megihlette az osztrák, a cseh és délszláv, valamint a magyar diplomáciát egyaránt, mindegyiket természetesen saját céljai elérése érdekében.

Az, hogy ez sikerrel kecsegtetne, magyar részről még nem látszott igazán. Az osztrák fővárosból hazatérő Gratzék mindenestre világosan közölték nyugat-magyarországi politikusokkal, hogy a térség Magyarország számára elveszett. A helyiek kérdésére azt is hozzátették, hogy a győztesek rövid határidejű ultimátumával számolnak a közeljövőben. Nem maradt már, mint belenyugodni a megváltoztathatatlanba, amit elősegítettek a korridor miatti félelmek is. Az alapeszme az volt, hogy bármi jobb, mint a kisantant ellenséges gyűrűjének bezárulása Magyarország körül és a nyugat fele futó kommunikációs szálak elszakadása.¹⁵

Nem érdektelen azonban, hogy ezekben a napokban Olaszország budapesti követe bizalmas formában annak a véleményének adott hangot, hogy a kérdés végleges megoldásához a terület megosztása vezetne, ennek a kiútnak az akadálya azonban Sopron hovatartozásának kérdése, hiszen a városra mindkét fél igényt tart.¹⁶ A magyar kormány 1921. július 15-én, külügyminisztere révén igyekezett tudtára adni a franciáknak, hogy Magyarország Sopron és környéke megtartásának fejében hajlandó lenne az elcsatolásra ítélt területek békés átadására. Erről másnapi jelentésében már Fürstenberg is beszámolt azzal, hogy az osztrák kormány csupán

¹² Uo. R73414. K274094-95 Fürstenberg jelentése, 1921. június 2.

¹³ Uo. K274108. Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. július 11.

¹⁴ Uo. K274107-08. Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. július 11.

¹⁵ Uo. K274090 Fürstenberg, Budapest, 1921. június 4

¹⁶ Uo. Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. június 2.

időhúzási manővernek tekinti a magyar lépést.¹⁷ Telekiék pedig közben hasonló javaslattal léptek Olaszország elé is. Bár elvileg sem Párizs, sem pedig Róma nem zárkózott el a magyar indítványtól, a folyamatot kizárólag fordított irányban voltak hajlandók tudomásul venni, vagyis mindennek feltételül Burgenland kiürítését követelték. Éppen ez, illetve ennek halogatása vált azonban a nyugat-magyarországi probléma neuralgikus pontjává.

Burgenland és a német–magyar jobboldali radikalizmus

A nyugat-magyarországi felkelés kirobbanása előtt, 1921 júliusának végén már látszott, hogy a területátadás nem fog zökkenőmentesen megtörténni. Ennek az előzményei mindazonáltal messzire nyúltak vissza, ráadásul a felkelőmozgalomnak német katonai és politikai szálai is voltak, igaz jóval a tényleges katonai akciókat megelőzően.

A nyugat-magyarországi kérdés felbukkanása idején német ultrareakációs körök szoros kapcsolatokat ápoltak magyarországi radikálisokkal. Budapesti osztrák diplomaták tudomása szerint a német jobboldal szélsőségesei annak idején élesen felléptek Burgenland osztrák bekebelezése ellen, amit elsősorban ideológiai és politikai érvekkel támasztottak alá. Úgy vélték, ismét a vörös veszedelem rémét ébresztené fel, ha a magyarországi ellenforradalmi rendszer helyzetét a nyugati megyék elcsatolásával gyengítenék. Éppen ezért azon az állásponton voltak, hogy teljes fegyverzettel kell támogatni a békeszerződésekkel szembeni magyar ellenállást. Eközben pedig terveket dolgoztak ki a baloldali osztrák kormányzat eltávolítására. Az 1920. márciusi németországi Kapp puccs bukása után az államcsínyben részt vett szélsőjobboldali figurák Münchenben találtak menedéket és bázist maguknak. Itt hozták létre a „Vesztesek Szövetsége” elnevezésű, romantikus szervezetüket, amely bajor, magyar és osztrák részvétellel próbált meg előkészíteni egy következő hatalomátvételt. Ennek érdekében először a Karl Renner által vezetett szociáldemokrata osztrák kormányt kívánták megdönteni magyar paramilitáris erők segítségével. A vállalkozás úgy kapcsolódott a magyar békeszerződés ügyéhez, hogy az akcióban való magyar közreműködést a Burgenlandról való osztrák lemondással honorálták volna.¹⁸

A kalandor akciókról a magyar kormányzat is tudomással bírt, sőt egyes részleteket illetően kormányzati szereplők, illetve tisztviselők kezdeményező szerepet töltöttek be. Akkoriban Bleyer Jakab nemzetiségi miniszter is személyesen járt Erich Ludendorffnál,¹⁹ Georg Heimnél, a bajor Néppárt

¹⁷ Uo. R73414. K274105 Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. július 17.

¹⁸ Schlag, Gerald: Aus Trümmern geboren. Burgenland 1918–1921. Eisenstadt, 2001. 352–353.

¹⁹ Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff tábornok (1865–1937) az első világháborút követően szélsőjobboldali nacionalista eszmék képviselőjeként részt vett a Weimari Köztársaság ellen szervezett jobboldali puccsokban (Kapp-puccs, és a Hitler-féle sörpuccs). Az ún. tórdőfés elmélet egyik atyja, a náci (NSDAP) illetve a Nemzetiszocialista Szabadságpárt tagja volt.

vezérénel, és Gustav Ritter von Kahrnál,²⁰ akik – állítása szerint – szilárdan ellenezték Burgenland Ausztriához csatolását.²¹ A magyar külügyi vezetés az osztrák keresztényszociális irányzattól várta a nyugat-magyarországi kérdés kompromisszumos megoldását. Ennek érdekében 1920 nyarán Csáky Imre²² és Kánya Kálmán, a külügyminisztérium vezértitkára tárgyalásokat kezdeményezett a keresztényszocialistákkal. A megbeszéléseket Kánya és Richard Weisskirchner volt bécsi polgármester kezdte. Weisskirchnert elsősorban a gazdasági forgalom és a dunai hajózás kérdése érdekelte, de kilátásba helyezte a népszavazás meghirdetését Nyugat-Magyarországon. A folytatására Csáky Imre báró Perényi Zsigmondot, a Friedrich-kormány volt belügyminiszterét akarta Bécsbe küldeni. Azért választották Perényit tárgyaló partnernek, mert a hivatalos látszatot kerülni akarták, de Masirevich Szilárd bécsi magyar követen keresztül biztosították Weisskirchnert, hogy a megkezdett tárgyalásokat a Kánya által megjelölt alapon fogják folytatni. Ekkor kezdődött a közeledés bajor néppárt részéről a magyar kormány irányába. A bajorok célja az osztrák bolsevizmus elleni küzdelmen kívül Ausztria teljes bekebelezése volt. Erre kértek a magyar kormánytól pénzt és élelmet, ezért cserébe a bajorok támogatást és fegyvereket ígértek. A két akciót a magyar részről megpróbálták összekapcsolni. A megbeszélésekre végül is augusztus 25-én és 26-án került sor, Teleki miniszterelnök svábhegyi villájában. A tárgyalások lefolyásáról a jelen lévő Kánya magánlevélben tájékoztatta a müncheni magyar főkonzult. Úgy találta, hogy a megbeszélések igen kedvező eredményre vezettek. Előzőleg már tájékoztatták egymást a kölcsönös gazdasági (katonai-gazdasági) és kereskedelmi igényekről, politikai szempontból pedig abban állapodtak meg, hogy az akkor legfontosabb kérdés a Renner-kormány eltávolítása, és helyére egy Bajor- és Magyarország számára feltétlenül megbízható kormány uralomra segítése. Nem tárgyaltak viszont Ausztriának Németországhoz való csatolásáról és a restaurációról.²³ A tárgyalások megállapodáshoz nem vezettek, annál is kevésbé, mert a képlékeny és – osztrák szempontból – egészében véve irreális ajánlatot a keresztényszocialista vezetőség aligha fogadhatta el választási kampánya idején.²⁴

Az osztrák külpolitika kisség megkésve próbálta meg beláttatni a magyar sovínisztákkal kacérkodó német nemzeti és *alldeutsch* körökkel, hogy tevékenységük sok százezer német egzisztenciájának veszélyeztetésére is

²⁰ A köztársaság-ellenes, néppárti Gustav Ritter von Kahr (1862–1934) bajor miniszterelnökként (1920–1921) menedéket biztosított a Weimari Köztársaság szélsőjobboldali ellenzékének. A „vörös Berlin” ellenében az NSDAP-t is igyekezett megnyerni céljainak. Miután a Weimari Köztársaság 1921 szeptemberében a Versailles-i béke előírásainak megfelelően leszerelte a szélsőjobboldali fegyvereseket, leköszönt miniszterelnöki posztjáról, de 1922-ben változatlanul ellenállást fejtett ki a köztársaság ellen.

²¹ Österreichisches Staatsarchiv(=ÖStA), Archiv der Republik (=AdR), Neues Politisches Archiv (=NPA), Karton (Kt.) 791, Liasse Ungarn II/3. Verbindung der reaktionären Kreise Ungarns mit denen des deutschen Reiches, 193/pol. 1922. NPA, Kt. 791, 2634/7–VIII–1922.

²² Csáky Imre (1882–1961) magyar diplomata, 1920. szeptember 22–december 16. között külügyminiszter.

²³ *Lőrincz Zsuzsa*: Az önálló magyar külügyi szervezet újjáalakításának kezdetei, 1919–1921. Levéltári Szemle, 44. (1994) 1. sz., 26–27.

²⁴ Részletesen lásd *Ormos Mária*: Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, 1990.

alkalmas. A Ludendorff-féle társaság meggyőzésére elsősorban az Ausztriában megjelenő *alldeutsch* sajtóorgánumok segítségét és nagynémet érzelmű burgenlandi politikusok közbenjárását igyekeztek felhasználni.²⁵ A dolog jelentőségét idővel valószínűleg a német radikálisok is belátták, mert álláspontjuk a nyugat-magyarországi kérdésben lényegesen megváltozott. A Nyugat-Magyarországgal kapcsolatos bajor-magyar együttműködés megfeneklett, ám a szélsőségesek közötti kontaktus Burgenland átadása után is megmaradt. Héjjas Iván, Gömbös Gyula és társaik 1922 tavaszán és nyarán is közvetlen érintkezésben voltak a Ludendorff és Gustav von Kahr nevével fémjelzett csoportokkal, sőt e kapcsolatok következményeként találtak menedékre Magyarországon a jobboldali német különítményesek által eltávolított Matthias Erzberger centripárti német pénzügyminiszter gyilkosai is. Gyakori vendég volt ekkoriban Budapesten Max Bauer ezredes, valamint Reinhold Wulle Reichstag-képviselő (a *Deutsche Tageblatt* kiadója), Max Erwin von Scheubner-Richter és sokan mások. Hans Cnobloch budapesti osztrák követ 1922. augusztus 2-i jelentése szerint a német-magyar kapcsolatokat jól ismerő Bleyer Jakab is beszámolt a német nacionalisták magyarországi kötődéseiről. Cnobloch nem sokkal azelőtt Németország budapesti követénél, Franz Egon Fürstenberg-Stammheimnél vett részt egy beszélgetésen, melynek során Bleyer akkor már csak Gömböst, Wolff Károlyt, Pekár Gyulát, és az „Ébredők”²⁶ néhány vezetőjét nevezte meg, mint akik élénk kapcsolatokat tartanak fenn erősen kompromittálódott német körökkel.²⁷ Prónay Pál naplőbejegyzése szerint azonban Ludendorff és hívei a közép-európai németiség egyesítésén dolgozva, 1922 nyarán már útját állták Burgenland újbóli függetlenségének, és ellenezték Ausztriától való elszakadását.²⁸ Berlini hírforrások alapján meggyőződhetünk róla, hogy magyar felkelő csoportok körében még 1921 után is felbukkantak német tisztek.²⁹ Látható tehát, hogy a német és magyar radikálisok érintkezése mindvégig egyik kísérőjelensége maradt a nyugat-magyarországi kérdésnek, különösen ami annak katonai megoldását illette.

²⁵ ÖStA. AdR. NPA, Kt. 791, Liasse Ungarn II/1-II/3., 2634/7.VIII.1922.

²⁶ Ébredő Magyarok Egyesülete.

²⁷ ÖStA AdR NPA Kt. 791, Liasse Ungarn II/3. Verbindung der reaktionären Kreise Ungarns mit denen des deutschen Reiches, 193/pol. 1922. NPA, Kt. 791, 2634/7–VIII–1922.

²⁸ *Prónay Pál: A határban a halál kaszál...Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.* Szerkesztette és bevezető tanulmánnyal ellátta: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin, Budapest, 1963. 208.

²⁹ ÖStA AdR NPA Kt. 802, Liasse Ungarn 4/5, Z.36/1.1923. A berlini osztrák követség jelentése Alfred Grünberger külügyminiszternek (1923. január 14.). .

A megoldás csak 1921 nyarának közepe táján vált akuttá. Bizonyos – Fürstenberg által meg nem nevezett – körökben akkor már komolyan foglalkoztak a gondolattal, hogy egyes területeket még az átadással létrejövő *fait accompli* előtt felkelőakciókkal kell birtokban tartani. Maurice Fouchet francia főmegbízott – a német követtel is bizalmas kapcsolatokat ápoló – diplomáciai szereplők előtt nyíltan kijelentette, hogy a hivatalos átadás után következő történekeért nem lehet garanciát vállalni.³⁰ Feltéve, hogy a francia diplomata az iménti a megjegyzést nem véletlenül indította útjára, a kommentár a magyar kormány számára biztosítékkal érhetett fel arra nézve, hogy területvédő mozgalom esetén nem kell Párizs beavatkozásától tartani. Nem lehet persze minden információnak hitelt adni, bővel keringtek ugyanis feltételezések, pletykák is a témában. Ilyennel látszott az is, hogy IV. Károly ex- király épp az átadási körüli kaotikus állapotokat akarja kihasználni, hogy a zavarosban halászva újból kísérletet tegyen magyarországi (esetleg Ausztriára vonatkozó) terveinek a megvalósítására.³¹ Noha utóbbi inkább kombinációkon alapult, a valóság csak annyiban cáfolta meg, hogy a hatalom-átvételi kísérletre október második feléig kellett várni.

Az augusztus végi napok lázas izgalomban teltek, amelyről a bécsi és budapesti német misszióvezetők híradásai is beszámolnak. Masirevich Szilárd bécsi magyar követ német kollégáját, Dietrich von Scharfenberget próbálta rávenni közvetítésre. Nem tudni, hogy a kormány felhatalmazására-e, de Masirevich azt kérte Scharfenbergtől: fejtse ki a hivatalos német álláspontot és bírja jobb belátásra (azaz Sopron átengedésére) az osztrák kormányt. A magyar követ azzal a meghökkentő érvvel hozakodott elő a német diplomata előtt, hogy az osztrákok viselkedése a kisantanthoz való csatlakozás felé tolja a magyar politikát. Scharfenberg elutasította a felkérést, mivel a beavatkozás károsan érintette volna Németország Ausztriához fűződő viszonyát, nem beszélve a közbelépés egyéb nem kívánatos következményeiről.³² Utóbbi alatt elsősorban azt kell értenünk, hogy a német diplomácia helyesen mérte fel saját, korlátozott lehetőségeit, és ha már az – egyelőre időszerűtlen – Anschluss-probléma miatt amúgy is belesodródott a kérdésbe, az illetékesség legcsekélyebb látszatát is el akarta kerülni. Ez ugyanis feleslegesen rontott volna a vesztes Németország nemzetközi megítélésén, egyúttal csorbította volna a semlegesség látszatát is.

Ausztria és Magyarország, illetve a két ország kormányának eltérő pozíciója tisztán kitűnik a két főváros német követeinek jelentéseiből. A Bécsben állomásozó Scharfenberg arról adott hírt, hogy az ottani kormányzat kész a terület átadását követően tárgyalásokat folytatni a határkiigazításokról és a hivatalnoki állomány egy részének átvételéről. Fürstenberg eközben Bethlen

³⁰DBA PA AA K274127. Fürstenberg jelentése, 1921. július 30.

³¹ Uo.

³²DBA PA AA K274131-32. Scharfenberg távirata a német külügyminisztérium számára Bécs, 1921. augusztus 16. (érk.: 1921. augusztus 17.)

beszédéből idézett, aki éppen megróttá az osztrák kollégáját, amiért az visszautasította a magyar kormány tárgyalási javaslatait és elzárkózott minden érdemi egyeztetés elől. Ugyancsak ilyen tónusban beszélt a kérdésről Bánffy Miklós külügyminiszter a parlament külügyi bizottságában. A miniszterelnök retorziókat is kilátásba helyezett Ausztriával szemben – tudósított Fürstenberg, aki szerint a budapesti hivatalos körökben mégis egyetértés mutatkozik a tekintetben, hogy Nyugat-Magyarország végérvényesen elveszett Magyarország számára. Ennek némileg ellentmond, hogy miközben Fürstenberg osztrák kollégájától azt az információt kapta, hogy az átadás teljesen rendben le fog zajlani, magyar részről ennek az ellenkezőjét közölték vele, még hozzá a legkülönbözőbb körökben.³³

A német követ teljesen bizonytalan volt a területátadás körülményeit illetően, egészen annak napjáig. Augusztus 29-én viszont már megtáviratozta a határ mellett feltűnt területvédőkről szóló híreket, különös tekintettel Friedrich, Prónay és Ostenburg megjelentésére.³⁴ Ezzel egy időben Scharfenberg már részletes beszámolót küldött a kibontakozó ellenállásról és személyesen kapcsolatba lépett Schober kancellárral, hogy az osztrák kormány álláspontja felől tudakozódjon, és első kézből kapjon információkat a helyzet alakulásáról. Schober – a mellett, hogy Budapesttel kapcsolatba lépett és visszavonta korábbi tárgyalási ajánlatát – azonnal értesítette a Nagykövetek Tanácsát Párizsban, kérve, hogy a testület lépjen közbe az átadás lebonyolítása érdekében.³⁵

Fürstenberg úgy látta, hogy a területátadás kapcsán kialakult helyzet és a megoldás nehézségei változást hozhatnak a kormány összetételében. A franciák viszont újabban a magyar álláspontot támogatják.³⁶ Ebből is láthatjuk, hogy a német diplomaták által közölt információk, illetve kombinációk megbízhatósága változó volt. Noha némely feltételezés homokra épült, volt köztük jócskán, amely elsődleges forrásból, nevezetesen az osztrák kormányhoz közel álló körökből származott, így nem kerülheti el a figyelmünket. Ennek egyes részletei között is érdemes azonban a megbízhatóságot szem előtt tartva vizsgálni. A velencei tárgyalások ideje alatt a német hírszerzés³⁷ által a német külügyminisztériumnak továbbított, osztrák keresztényszocialista forrásból származó emlékirat ilyen értelemben rendkívül érdekes értesüléseket tartalmaz. Nem meglepő, hogy a feljegyzés szerint a felkelők leszerelésére nemzetközi szinten semmilyen esély

³³ BA PA AA R74184 Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. augusztus 19.

³⁴ Uo. Fürstenberg távirata, 1921. augusztus 29.

³⁵ DBA PA AA K274147. Scharfenberg távirata, Bécs, 1921. augusztus 29.

³⁶ DBA PA AA R74184. Fürstenberg jelentése, Budapest, 1921. szeptember 1.

³⁷ 1918-ban a német államokban a közrend ellenőrzésére létrehozott szervezet (Staatskommissar für öffentliche Ordnung) rendszeresen készített jelentéseket a kormányzat számára. A feladata az volt, hogy minden olyan belső és külföldi szervezkedésről információkat gyűjtsön és szolgáltatson, mely az állam alkotmányos rendjét fenyegette. Az érdeklődési körébe tartoztak a szélső bal- és a szélső jobboldal mozgalmi egyaránt. Lásd: Archivführer zur Geschichte des Memelgebietes und der deutsch-litauischen Beziehungen. Bearbeitet: Christian Gahlbeck – Vacys Vaivada. Oldenburg, 2006. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa; 27.)

nem mutatkozott. A kisantant államai nem voltak abban a helyzetben, hogy beavatkozzanak. A csehszlovák hadsereg a gyengesége miatt nem vállalkozna bevonulásra, a bukaresti vezetésnek bármi előbb az eszébe jutna, mint hogy katonai expedíciót indítson Magyarország ellen, a jugoszláv kormányra pedig belpolitikai nehézségei, macedón, albán és horvát belső konfliktusai közepette még súlyos olasz nyomás is nehezedik – állapítja meg a jelentés, majd azzal folytatja, hogy a „nagy antant” államai közül Nagy Britannia érdektelenséget mutat a térség problémái iránt, miközben Franciaország „ismét saját érdekeivel szemben” politizál. Olaszországgal kapcsolatban megjegyzi, hogy Róma teljes egészében Magyarország oldalán áll, mivel annak kisantant-ellenessége sokkal többet hoz számára a konyhára, mint az Ausztriához fűződő partneri viszony.³⁸ Utóbbi értékelés – noha természetesen alapjaiban és végső következtetését tekintve helytálló – számos részletét tudnánk tovább árnyalni mai ismereteink és korabeli német források birtokában is.

Ezt az árnyalatot részben azzal tudjuk megadni, ha elmondjuk – amire a Wilhelmstrassén érkezett jelentések is utalnak –, hogy környező utódállamok körében valójában sem Sopron hovatarozásának problémája, sem pedig Ausztria helyzetének kérdése nem keltett komoly érdeklődést. Visszhangot elsősorban a kisállamok nagyhatalmi szövetségeseinek magatartása váltott ki. A Romániában tapasztalható érdektelenségre Németország bukaresti követe hívta fel a figyelmet azzal, hogy a Magyarország számára kedvezően alakuló velencei tárgyalások – noha a közvetítő szerepet Olaszország játssza – Franciaország elképzelhetetlenek lettek volna. A román közvélemény körében azonban ez a francia gesztuspolitika sem volt képes a Párizs iránti bizalmat megingatni.³⁹ Jugoszláviában – és ez a többi kisantant államra is elmondható – elvi problémát láttak viszont a békeszerződések mindennemű módosításában. A trianoni béke pontjainak következetes betartása és betartatása a legfontosabb vezérmotívuma volt Belgrád, Prága és Bukarest politikájának. Az ettől való legkisebb elkanyarodásban saját területi érdekeik veszélyeztetését látták. Az, hogy a békerendszer épületéből egyetlen téglát kiemelése az egész építményt romba döntheti, nem volt egyedülálló gondolat. Jugoszláviában azonban – ahol a győztesek nyomására fel kellett adni a megszállva tartott baranyai területeket – még különösebb érzékenységgel figyelték, hogy Burgenland kiürítését az antant államok nem voltak képesek vagy nem akarták kikényszeríteni. A belgrádi német követ szerint a nyugat-magyarországi felkelés kezdetekor a délszláv fővárosban szükségszerűnek tartották a csehekkel közös intervenciót az összekötő folyosó megvalósítása érdekében, és erre már az előkészületeket is megtették. Közben Ausztria állítólag olyan kompromisszumos javaslattal állt elő Belgrádban, mely egy magyar-jugoszláv-osztrák hármastérségi területcsere ötletét tartalmazta. Ennek

³⁸ DBA PA AA R73414. K274303. Der Staatskommissar für öffentliche Ordnung átírta a Külügyminisztérium számára, 1921. október 21.

³⁹ DBA PA AA R73414. K274313-14 Hans Freytag bukaresti német követ jelentése, 1921. október 15.

lényege az volt, hogy az osztrákok lemondának Sopronról, amennyiben a délszlávok Radkersburg környéki területeket adnának át Ausztriának. Magyarország ugyanakkor a Burgenlandtól délre fekvő (sic!) térségből lépne vissza Jugoszláviai javára.⁴⁰ A mosolyt fakasztó kezdeményezésről nem áll rendelkezésünkre más forrásértékű bizonyíték, de ha ilyen lenne, akkor is súlyos kétségeket hagyna bennünk a próbálkozás komolyságát illetően. Annyi viszont bizonyos, hogy a jugoszláv és kisantant frusztrációk nem vezettek el egységes külpolitikai, s különösen nem katonai kezdeményezéshez, ilyenformán az időről-időre leporolt korridor tervek is csak a fentebb említett árnyalatokkal gazdagítják a nyugat-magyarországi történeti problémáját.

Utólagos történeti képünk kialakítása szempontjából sokkal értékesebb az a vélemény, melyet az említett osztrák kormánypárti forrás a Bécs számára követendő politikával kapcsolatosan közöl. Ebből ugyanis a tények nyelvére lefordítható következtetéseket tudunk levonni. Olyanokat, amelyek az osztrák kormányzatot a Sopronról és környékéről való lemondás felé mozdították. Ennek elsőrendű mondanivalója, hogy Ausztria súlyos kényszerhelyzetében nem tehet egyebet, minthogy elfogadja a neki felkínált alkut és *lemond* (utóbbit talán érdemes nyomatékosan hangsúlyozni) Sopronról és környékéről, ellenkező esetben ugyanis kénytelen lesz megválni egész Burgenlandtól. Ennek ismeretében a Soproni népszavazás nem lesz több pusztá színjátéknál – jegyzi meg a feljegyzés szerzője, tegyük hozzá: helyesen. Később megtoldja mindezt azzal, hogy ha a szavazás Magyarország számára balul ütne ki, akkor sem lesz képes senki a felkelőket kizavarni a térségből, amely így ugyancsak elveszne Ausztria számára. Azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy az esetleges osztrák sikert magyar részről egyenesen a velencei paktum felrúgásaként értelmeznék.⁴¹ Utóbbi egyértelmű utalás arra, hogy a Velencei Szerződés a népszavazással voltaképpen csak ürügyet kínált Sopron és környéke státuszának újrarendezéséhez és a kompromisszummal a várost akárhogy is, de Magyarországnak ítélték. Nem nélkülözte a valóságot a feljegyzésnek az az állítása, mely szerint a magyar győzelemben a közvélemény bizonyítékot látna arra, hogy hasonló referendum Burgenland egész területén sikerrel kecsegtetne és a probléma soha nem kerülne nyugvópontra. A későbbi fejlemények azt mutatják, hogy ennek a feltételezésnek valóban volt némi alapja, ha nem is az egész magyar közvéleményre vonatkoztatva és nem is olyan súllyal, mint ahogy azt a fejtegetésben olvashatjuk. A garanciák hiányából adódó bizonytalan és ellentmondásos helyzetből a legjárhatóbb kivezető út a gazdasági együttműködés irányába haladt. Az elemzés arra a következtetésre vezetett, hogy a probléma megoldását szoros – ráadásul nem csupán e két országra kiterjedő – gazdasági kooperáció jelentené, amely nem

⁴⁰ DBA PA AA R73414. 274318-20. Freiherr von OW-Wachendorf követségi tanácsos jelentése, Belgrád, 1921. november 3.

⁴¹ DBA PA AA R73414. K274303. Der Staatskommissar für öffentliche Ordnung átirata a Külügyminisztérium számára, 1921. október 21.

túrné, hogy Magyarország és Ausztria között átjárhatatlan ütköző zóna maradjon.⁴²

Az említett pufferzóna a soproni és Sopron környéki népszavazás körüli viták miatt hosszú ideig fennmaradt. Az enyhülés a határ mellett sokáig váratott magára. A kérdésben érintett kormányok azonban a nyugat-magyarországi illetve burgenlandi problémákat igyekeztek aktuális és távlatos külpolitikai terveiknek és érdekeiknek alárendelni. A kérdés ilyen módon nem csupán az osztrák-magyar államközi kapcsolatok, hanem idővel – pontosabban Németország nemzetközi szerepének növekedésével – a Berlin felé forduló magyar külpolitikai orientációk és a német geopolitikai gondolkodás és taktikai játszmák függvényében alakult.⁴³

⁴² Uo.

⁴³ Ezekről részletesen lásd: *Tóth Imre*: Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában (1922–1939). Századok 138. (2004), 1330–1360.